

DEN GRÖNA REVOLUTIONEN

Angela Aylward

Artikeln ingår i antologin Tänk Grönt, Premiss Förlag (2011)

Revolutionen och myterna

Samhällets utveckling ingår i en historia av utvecklingssprång, förändringar som revolutionerat vårt sätt att tänka och organisera oss. På grund av klimateffekten står mänskligheten inför den kanske viktigaste revolutionen, någonsin. Varje revolution har en mer eller mindre uttalad ledstjärna, en ideologi, och företrädare för den förestående gröna revolutionen är därför representanter för en ny spirande tankekarta.

En politisk ideologi uppstår i regel när ett samhälle inte längre förmår legitimera en samhällsordning och en utsatt grupp formulerar ett motstånd till de myter som försvarar rådande struktur. Bland annat var liberalismen handelsmännens svar på det adliga privilegiesamhällets myt om att människan tillhör olika stånd. Konservatismen var i sin tur en motreaktion till liberalismens demokratisträvanden, eftersom tidigare gynnade grupper försökte försvara den ställning de en gång haft. Socialismen var ett svar på den mänskliga nöden i industrisamhällets framväxt och myten om att individen själv är ansvarig för sin fattigdom. Anarkismen växte parallellt med socialismen som ett svar på myten om att statsmakten skulle vara en bättre form av tvångsmakt än den kapitalistiska makten.

När det industriella produktionssättet nådde sin peak under 1960-70 talen grydde en rörelse som introducerade en ny dimension av politiken. Rörelsen såg ett icke tidigare erkänt hot som var ett hot mot alla människor oberoende av samhällsklass: miljöförstöringen. Mänsklig överlevnad och biologisk mångfald hotades och de krav som den nya rörelsen framförde var därför delvis utan klassintresse. Den tog utgångspunkt i alla arters gemenskap och behovet av en ekologisk helhetssyn. Motreaktionen mot det moderna överflödssamhället var född. Men därifrån har den gröna ideologin skyllts för att vara fragmentarisk, för att inte ha ett unikt innehåll, för att vara orealistisk/flummig och småborgerlig. Finns det någon sanningshalt i dessa påståenden? Vilka värderingar bör gröna stödja sig på i politiken och vad gör dessa specifikt gröna?

Den gröna kärnan

Idag, i klimatarmens tidevarv, är det politiskt allmängods att det behövs en ekologisk helhetssyn och långsiktighet i politiken. Somliga menar därför att den gröna identiteten har försvagats genom att etablissemangen kommit i kapp de gröna tänkarna och aktivisterna. Om så vore att kritikerna har rätt och den gröna identiteten inte är glasklar, desto viktigare att

gräva djupare i uppfattningarna för att finna vad som skiljer det ytligt gröna från det djupare gröna¹.

Många skulle instämma i att det finns en grön ideologisk kärna som gröna har en stark intuition för, men som sällan är uttalad i klarspråk. Denna idé återfinns inte i de gamla ideologierna och kan därför sägas vara unik för den gröna rörelsen, nämligen att tillskriva djur samt natur **egenvärden**. Egenvärdet innebär att se att djur och natur – i kraft av sina egenvärden – har rätt att existera för sin egen skull och inte (enbart) är instrument för att uppnå nytta för människan. Djur och natur står inte automatiskt i tjänst för människan att bruka och förbruka. Synsättet att även ickemänskligt liv har egenvärde medför att människans livsstil måste sättas in i ett ekologiskt helhetsperspektiv där hänsyn tas till konsekvenserna för andra arter och naturliga landskap. Något som bidragit till att grön ideologi upplevts som orealistisk eller flummig är att det inte finns några givna måttstockar på hur människans intressen ska väga mot dessa värden. Väger exempelvis människans intresse av att äta kött tyngre än djurs rätt till liv? Eftersom det inte finns några klara måttstockar så är alla avvägningar mellan mänskliga intressen och ickemänskliga värden en fråga om förhandling mellan människor (se även Michael Moons bidrag).

Förhandlingen om moralen gäller oavsett område. Med blott demokratin som verktyg förhandlar kollektivet om vilka känslor som ska vara rättesnöre för samhällsbygget. Den moderna rättsstatens uppfattning om det mänskliga livets egenvärde har inte heller någon mer sofistikerad grund än människans känsla. Exempelvis är lusten att döda andra människor en känsla som majoriteten i Sverige inte tillskriver något värde. I USA däremot erkänns denna lust visst legalt värde genom statens möjlighet att utdöma dödsstraff och där offrens anhöriga kan få en känslomässig tillfredsställelse genom att bevittna avrättningen. Intuitionen om arternas egenvärden kan alltså bevisas lika lite som det går att bevisa att det mänskliga livet alltid har ett okränkbart värde. Men intuitionen ger om inte bevis så åtminstone perspektiv på människans materiella strävanden och det är detta perspektiv som gröna har till uppgift att föra fram. Det etablerade samhällets miljöroster är ännu så länge ett ytligt grönt perspektiv som vill åtgärda miljöproblemen, men bara så länge det inte hotar det materiella överflödet för världens välbeställda människor. Det djupare gröna perspektivet å andra sidan ser att mänskliga materiella intressen kan behöva stå tillbaka för djurs rättigheter eller bevarande av naturområden. Den gröna kärnan utvidgar inte bara intressegemenskapen till andra arter och ekosystem, utan är även ”generationsneutral” genom att vidga den politiska agendan till att innefatta kommande generationer. Människor och arter i framtiden har lika rätt till en god livsmiljö som vi som lever nu, oavsett var på jorden vi bor. Allt ska räknas, för all tid.

En lapptäckesideologi

Den gröna kärnan så som utmejslad ovan finns inte representerad i de traditionella ideologierna. Däremot finns det och kommer säkert att utvecklas fler sammansmältningar mellan den gröna kärnan och tankegodis från andra ideologier, till exempel har den gröna kärnan smält samman med anarkismens decentraliseringstanke, socialismens solidaritetstanke och liberalismens marknadstanke i Miljöpartiets partiprogram. En följd av den gröna kärnan i kombinationen med den anarkistiska synen på makt är att grönt tänkande placerar människan horisontellt i relation till djur och natur och, som en naturlig följd, även till andra människor. Därför tar gröna avstånd från den över 2000 år gamla bibliska syn som genomsyrat vetenskapen och filosofin fram till våra dagar och som säger att:

Människan ska härska över naturen

Mannen ska härska över kvinnan

Vissa etniska grupper ska härska över andra etniska grupper

Hierarkin ovan bygger på en dualistisk (motsats)syn på tillvaron där människan ses som något väsensskilt från naturen, mannen som väsensskild kvinnan och där folkslag skiljs från andra folkslag. Denna dualism återfinns i en mängd kategoriseringar som har djupgående verkningar för politiken och kategorierna förstärker varandra inbördes. Mäns dominans över kvinnor i kombination med människans exploatering av naturen förstärks till exempel av bilden av kvinnor som ”närmare naturen” och mer ”känslostyrda”, i motsats till mannens civiliserade, rationella förnuft. Det rationella förnuftet (i motsats till känslan) utgör således tillsammans med det maskulina och det vita en norm med överlägsen maktställning i den globala utvecklingen.

Det gröna bryter med dualismens motsatstänkande och ser istället paren människa-natur, man-kvinna, förnuft-känsla som komplementära (se Michael Moons bidrag sid x), alternativt som rena chimärer eftersom kategorierna i sig är sociala konstruktioner.ⁱⁱ Insikterna i B och C delar gröna med alla feminister och antirasister, medan A är unik för gröna och till stora delar ännu outforskat vad det betyder för konkret politik. Grön värdegrundsdiskussion, i den mån den förekommer, utspelas bland annat kring om den gröna kärnan i huvudsak bör integreras med liberala värden, socialistiska eller anarkistiska eller en kombination av flera av dem. Det finns företrädare för samtliga riktningar men alla saknar en kritisk massa av anhängare för att det ska vara möjligt att tala om en egen ideologi i egentlig mening. I exempelvis miljöpartiet finns idag ingen uttalad linje, där emot finns en paroll om att ”varken gå höger eller vänster utan rakt fram”. Den raka vägen fram visar sig dock ibland svänga åt höger, ibland åt vänster och idén bakom den raka kursen går att spåra till det frihetliga draget inom anarkismen. Vad som komplicerar metaforen är att den raka vägen i praktiken inte alltid blir så frihetlig som i teorin eftersom samhällets maktstrukturer begränsar terrängen. Ett klassiskt exempel är frågan om kvotering. Enligt en anarkistisk grundsyn är kvotering en statlig reglering som inskränker

det fria valet och kanske till och med reproducerar fördomar om grupper i samhället. Men, menar pragmatikern, eftersom vi lever i ett patriarkalt, kapitalistiskt och rasistiskt samhälle så måste samhället instifta vissa regleringar så att det åtminstone finns en chans att bryta dessa mönster. Utan statlig inblandning så reproduceras ojämlikheten än mer. Eller? Denna typ av dilemman visar att olika värden ibland måste ställas mot varandra och att ”rakt fram” inte säger så mycket. Vilket är det överordnande värdet? Jämlikheten eller friheten? Faktisk frihet nu för fåtalet eller eventuell frihet i framtiden för flera? Och hur ska tusenåriga hierarkiska strukturer kunna ruckas så att exempelvis vita mäns maktövertag inte bara flyttar till andra arenor än dem där kvoteringen råder?

Denna typ av frågor om hur ideal ska omsättas i handling i en begränsande struktur kallas ibland för praxis och det är just i praxisdiskussionen om medlen för att nå målen som de olika varianterna av grön ideologi blir tydligaⁱⁱⁱ. Att grön ideologi, i den mån den sakta spirar, i sin helhet representerar något helt nytt stämmer således inte utifrån ovanstående resonemang. Utifrån den horisontella synen på människan och naturen, kopplar gröna på värderingar som återfinns i andra ideologier och detta skapar ett lapptäcke av grönt tänkande med feminism, pacifism, antirasism, frihets- och jämlikhets ideal, djurrätt, deltagande demokrati, queerteori, med mera. Att som en del debattörer göra en skillnad mellan det gröna (lapptäcket) som det ”nya” och andra ideologier som ”gråa” är därför en förenkling. Förenklingen kanske fyller sitt syfte som slagord i demonstrationståg men för att utveckla grön ideologi krävs något mer.

Systemkritiken

Kittet i lapptäcket är den gröna systemkritiken. Systemkritikens utgångspunkt är att exploateringen av jorden, människorna och djuren beror på grundläggande fel i samhällets struktur, snarare än att skylla på näringslivets, politikens och medborgarnas oförmåga att handla rätt. Kritiken skulle kunna indelas i två huvuddelar, dels en kritik mot ekonomins organisering, kapitalismen, och dels en kritik mot demokratins organisering, parlamentarismen. Grunddragen i grön kritik av kapitalismen är att systemet förutsätter ständig ekonomisk tillväxt och i förlängningen överkonsumtion där produktionen av varor och tjänster måste öka från år till år. Det får till följd att människa, djur och natur utarmas och, som de flesta idag har insett, kan få katastrofala följder inom miljöområdet. Tillväxtideologin medför dessutom att alla aspekter av våra liv genomsyras av kapitalismens logik. Allt kan köpas för pengar, allt förflyktigas, allt är utbytbar – även människor är varor på marknaden och följden är en pressad och stressad tillvaro som sänker livskvalitén i välfärdssamhällen^{iv}. Motsatsen till en tillväxtideologi har ibland beskrivits som en kretsloppsekonomi eller balansekonomi och en nyckelreform för att balansera ekonomin är att minska normalarbetstiden. Det vill säga att dela på jobben och därmed minska möjligheten för överkonsumtionen och samtidigt öka konsumtionen för dem som idag står utan lönearbete.

Kritiken mot demokratins organisering handlar om bristen på folkligt deltagande i det politiska beslutsfattandet och att makten koncentreras till få händer. I bästa fall röstar människor vart fjärde år medan det mellan valen finns ett brett ointresse för politik. Orsakerna är komplexa men konsekvensen blir en självförstärkande negativ spiral av politikerförakt. En politisk elit ges därmed relativt fritt spelutrymme att skapa ett samhälle som privilegierar vissa grupper, inte minst den grupp som toppolitikerna själva utgör. Politiker i de bredare lagren toppstys av en politisk elit och statens myndighetsutövare är byråkrater som inte har verktygen för att se individens behov i centrum. Komplexiteten och kraven på effektivisering föder tidsbrist i offentlig förvaltning, som i sin tur innebär att få makthavare hinner fördjupa sig i de större sammanhangen som varje politik- och myndighetsbeslut ingår i. Bristen på tid, sammanhang och närhet bygger ett främlingskap mellan dem som fattar beslut och dem som berörs av beslutet. Vi blir främlingar inte bara inför de ting vi producerar för marknaden utan även för de egna behoven och varandra eftersom människor värderas mer som ”ting” i samhällsmaskineriet än som varelser med egen värde, oberoende av om de är lönsamma^v. Den gröna blicken för djur och naturens egenvärden är därför lika mycket ett uppmärksammande av det mänskliga livets egenvärde, vilket vi har en benägenhet att försumma i det kapitalistiska ekorrhjulet.

Den centraliserade politiken och byråkratin är en förlängning av det kapitalistiska systemets logik varför en fördjupad demokrati måste understödjas av ett nytt ekonomiskt system. Med en småskalig, lokal balansekonomi blir det lättare att få en fungerande lokal demokrati då stora kapitalintressen får mindre inflytande.

Grönt tänkande innehåller god argumentation för att kapitalismen är ohållbar ur ett ekologiskt perspektiv. Men något som ibland får systemkritiken att brista i sömmarna och skapar svårigheter i reformbygget är avsaknaden av analys av sambandet mellan miljöförstöringen och klyftorna mellan människor. Detta för oss in på nästa kritik av den gröna ideologin, nämligen att den skulle vara en medelklassprodukt.

Klassperspektivet

Inledningsvis hävdades att gröna reformförslag är en ny dimension i politiken som är delvis utan intresse av att gynna en specifik grupp eller klass i samhället. Detta ”delvis” står för att människan trots oegennyttiga ideal har en tendens att vara färgad i sina politiska uppfattningar utifrån bakgrund och erfarenheter. Den som skyller grön ideologi för att vara borgerlig gör det med utgångspunkt i vad grönt tänkande inte innehåller, snarare än vad det innehåller. De flesta skulle nog instämma i att grön ideologi inte påstår att målet för rörelsen är ett klasslöst samhället med total ekonomisk utjämning. Samtidigt så finns ingen uppfattning om hur stora klyftor som är eftersträvansvärt och vad som egentligen berättigar dem?^{vi} Ett välgrundat ställningstagande därom är viktigt eftersom relativ fattigdom är en bidragande orsak till varför människor konsumerar för mycket, då människans flockbeteende gör att hon har en tendens jämföra sig med dem som har mer materiell framgång och status. En ideologi som glömt överväga den ekonomiska och sociala jämlikhetens roll i samhället tappar dessutom ibland in i ett ”småborgerligt” tänkande, med begränsad förståelse för människor utan medelklassens

kulturella kapital. Ett exempel på sådant tänkande är när en miljömedveten person med få materiella anspråk, men som har ett kulturellt stimulerande jobb, inte förstår att den miljöfarliga charterresan som grannen gör är årets höjdpunkt i ett annars monotont arbetsliv. En grön klassanalys handlar således om att se att människors fritidsintressen och konsumtionsval hänger samman med arbetslivet och att en omsorg om miljön måste börja med omsorg om människorna.

En annan aspekt av det gröna medelklassperspektivet är att bilden av miljösamvetet idag är att köra miljöbil/resa kollektivt, äta ekologiskt, sopsortera och klimatkompensera flygresorna. Nog finns även civilisationskritiska grupper som lever av självhushållning av egen råvaruproduktion och byteshandel, men dessa existerar i samhällets marginaler. Den typiska miljövännen är istället en högutbildad kvinna i storstaden som har reducerat frågan om en hållbar livsstil till att handla om symboler. Miljöengagemang ses okritiskt som en fråga om vilket märke som ska väljas på bilen och mjölken, att återvinna förpackningar och ha tygkassar med till affären. Men trots en uttalad miljömedvetenhet så har denna medelklass ett större ekologiskt fotavtryck än hushåll med mindre resurser och hushåll som saknar en miljövänlig självbild. De mindre välbeställda hushållen både bor mindre och konsumerar mindre. Men medelklassen, som äger tolkningsföreträdet och rätten att definiera verkligheten, ser gärna sig själva som de egentliga miljöhjältarna. För att minska medelklassens ekologiska fotavtryck till en rättvis nivå krävs nya strukturer. Vi kan inte förlita oss på den enskilda individens goda vilja. Att ändra boendeformer och helt välja bort bil och flyg är många gånger inte förenligt med nuvarande arbetsmarknads- och bostadsläge.

Den samhällsplanerande nivån måste aktivt stimulera alternativa visioner om infrastruktur och boenden. Det är naturligtvis inte fel att handla ekologiskt, men bostadsform, konsumtionsnivå och global solidaritet är viktigare. Rättvisa mellan människor och miljöhänsyn går hand i hand och kräver strukturellt inriktad politik.^{vii} Grön kritik av liberalismen behöver inte betyda att bortse från potentialen i människors handlingskraft. Vore vi alla upplysta, rationella individer hade världen och människorna säkert haft en bättre framtidsprognos, men de individuella makthandlingar som nyliberaler hyser sin tilltro till blockeras av en väv av ekonomiska, psykologiska och sociala motstånd. Därför måste de gröna fortsatt bryta ny mark i en förståelse om hur frihet för den enskilde kan kombineras med omsorg om helheten.

En tredje aspekt av den socioekonomiska ojämlikheten är de globala klassklyftorna. Vi är inte alla lika inför klimathoten. Som nordbor är vi, oavsett om vi lever under det västerländska fattigdomsstrecket, en del av den globala överklassen. Tack vare relativt stark demokrati och infrastruktur kan vårt samhälle ha en katastrofberedskap som i princip omfattar alla medborgare i ett allmänt klimatskydd vid översvämningar och dylikt. I fattiga delar av världen däremot, där korruption styr statliga insatser och/eller privata försäkringar är nödvändiga, blir ett eget kapital skillnaden mellan liv och död.

Även geografien i sig medför skilda villkor att klara miljöns kriser. Det nordiska klimatet medför exempelvis en bättre utgångspunkt att hantera global uppvärmning än för medelhavsländer som kommer att drabbas av svår torka med växande öknar. Ur ett grönt perspektiv har människan inte mer rätt till ett gott liv beroende på var man råkar vara född.

Det betyder att hela världen måste möta behoven hos krisdrabbade länder solidariskt genom öppnare gränser och bistånd, på kort sikt. På lång sikt behövs något mer. Bistånd (välgörenhet) förutsätter att de rika länderna av god vilja ger till de fattigare länderna. Genuin solidaritet däremot utjämnar förutsättningarna genom överstatliga beslut – global solidaritet förutsätter en global demokrati. Global solidaritet och global demokrati är i sin tur ett steg närmare världsfred, då en värld utan suveräna maktterritorier och med en jämlik resurstilldelning avsevärt reducerar grunderna för krig.

Och nu?

Grön ideologi är kanske allt det den skyllades för inledningsvis; fragmentarisk, flummig, småborgerlig med en mix av idégoods från andra ideologier. Men den har också en unik, djärv kärna som bär på den nya berättelsen om vår plats på jorden som mänskligheten trängtar efter. Trots teoretisk svaghet är de gröna en politisk realitet i parlament runt om i världen. Ideologin må vara revolutionens ledstjärna, men det är människornas rörelse som är navet. Tusentals gräsrotter väver ett lapptäcke av systemkritik och rörelsen växer med en grön tråd som sammanlänkar människor lokalt och globalt. Vi kan kalla väven för grön ideologi eller något annat. Märkningen är inte det viktiga. Viktigt är att stärka väverskan som sjunger jordens sorgesång, den gröna revolutionens kämpar. För det är inte teorin som gör revolutionen. Det är revoltörerna.

ⁱ Den norske ekosofen Arne Naess är grundare av ”djupekologin” och har myntat begreppen *ytgrön* och *djupgrön*, läs om hans uppfattning om det ytliga och djupa i *Ekologi, samhälle och livsstil*.

ⁱⁱ Detta synsätt brukar kallas för poststrukturalistiskt och finns representerat till exempel inom Queerteorin.

ⁱⁱⁱ För en diskussion om en grön praxis och olika gröna ideologier, se Michael Moons humanekologiska avhandling från 2009 *Green Ideology and its relation to Modernity. Including a case study of the Swedish Green Party*.

^{iv} Så skilda ekonomer som Adam Smith och Karl Marx har konstaterat att tillväxt inte är möjligt i oändlighet utan att systemet kollapsar. Karl Marx är även upphovsman till tankarna om människan som en vara bland andra varor (alienation) och att kapitalismens logik tar över all mänsklig kultur.

^v Läs mer i Per Månsons, Anders Boglinds och Sven Eliassons *Kapital, rationalitet och social sammanhållning. En introduktion till klassisk samhällsteori* på Nordstedts förlag.

^{vi} I boken *Levnadsgaranti. Recept för en grön vänster* som kom ut 2010 på förlaget FEDERA så diskuterar jag hur en vänsterliberal variant av grön ideologi skulle kunna formuleras.

^{vii} Läs mer om denna forskning i Karin Bradleys avhandling vid KTH från 2009 *Just Environments -Politicising Sustainable Urban Development*.